

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ  
ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ  
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Α. ΠΙΕΡΡΗΣ

ΚΥΚΛΟΣ ΚΘ΄  
ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2015 - 2016

*Η Ταυτότητα του Ελληνισμού  
στην Ιστορία (c. 1104 – 404 π.Χ.)*

*Ή*

*η Αιωνιότητα στον Χρόνο  
(Παραλλαγές στο «Γνώθι σαυτόν»)*

Παρασκευή 29 Ιουλίου – Τρίτη 2 Αυγούστου 2016

*Χωρολογική Συνάντηση στην Ανδρίτσαινα:*

*Ναός του Επικουρίου Απόλλωνος*

*Αντί Επιλεγομένων*

# **ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΣ ΜΕΛΑΙΝΗΣ ΣΤΗ ΦΙΓΑΛΕΙΑ**

Οι ηλιακοί ιέρακες του Απόλλωνα υπεριπτάμενοι στο Κωτίλιο και στη Μίνθη επεσφράγιζαν τις πραγματείες μας κατά την τελευταία Συνάντηση της Ανδρίτσαινας για τον Επικούριο Απόλλωνα. Και χάρις του θεού ευνόησε τις αναζητήσεις μας την εσχάτη των ημερών ώστε να εντοπισθεί ο μόνος ελλείπων μείζων κρικός στην τοπογραφική αναπαράσταση του θρησκευολογικού πεδίου Λυκαίου-Φιγαλείας.

Οι άνθρωποι που είναι ερωτευμένοι με τον τόπο τους και τον βιώνουν ως ρίζα της ταυτότητάς τους είναι οι καλύτεροι «αρχαιολόγοι» πρωτογενούς ουσίας στην αίσθηση και αναγνώριση θέσεων. Την ανακάλυψη του Άντρου της Μελαίνης Δήμητρος στη Φιγάλεια την οφείλω στην Κα. Βασιλική Θεοδωρακοπούλου, Κυπαρισσιέα καταγωγής από τον Κούβελα.

Το Σάββατο είχαμε επαναβεβαιώσει για δεύτερη φορά την τοποθεσία του Ιερού της Ευρυνόμης. (Σχετική ανάλυση σε προγενέστερες

μελέτες μου). Λύμαξ είναι το ρέμα που παραρρέει το ανατολικό σκέλος των τειχών της Φιγάλειας, διερχόμενο αμέσως πέραν της μνημειακής κρήνης παρά την κύρια ανατολική πύλη της πόλης και σχηματίζει λίγο πριν εκβάλλει στη Νέδα τον ιδιαίτερο και εντυπωσιακό καταρράκτη του «Ασπρόνερου». **Το ύδωρ καταπίπτον αφ' υψηλού σε τραχεία επιφάνεια κάθετου βράχου αφρίζει, εξ ου η ονομασία «Ασπρο Νερό». Η σπερματική ουσία του «αφρού» της γένεσης ταιριάζει με την Αφροδίσια φύση της ιχθυόμορφης Ευρυνόμης, όπως έχω διεξοδικά διαπραγματευθεί σε μελέτες μου (στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, τμήμα Research Projects, κατηγορία «Απόλλων Επικούριος»). Στην εκβολή του Λύμακος επί της Νέδας κείται το ιερό της Ευρυνόμης.**

Έμενε ο προσδιορισμός του Άντρου της Μελαίνης Δήμητρος, για την οποία ο Πausanίας πρωτίστως επισκέφθηκε την Φιγαλία. Κατά το Πρόγραμμα η αναζήτηση είχε ανατεθεί στον Κρόνο του Σαββάτου και, κυρίως, στον Άρη της Τρίτης. Έγραφα εις ανύποπτο χρόνο στο πρόγραμμα του Σαββάτου: *“Εις αναζήτηση του Άντρου της Δήμητρος Μελαίνης (στο Ελάιον όρος) – και την Τρίτη με εντόπιο επίκουρο εις ευχήν του Επικουρίου”*. Όπερ και εγένετο κατά γράμμα, επαληθεύον τον οϊωνισμό και την επιστημονική μαντεία, όντως δε την Ευχήν.

Στην τοποθεσία «Μελαναΐικα» (απόηχος της Μελαίνης Δήμητρος), λίγο μετά το καινούριο Κουβελαΐικο γεφύρι στον χωμάτινο δρόμο από Δραγώγι προς Κούβελα, παρά αυτήν την Νέδα, υπάρχει μέρος καλούμενο «το Στοιχειό». Ο τόπος κατά την παράδοση «κρατάει», γεμάτος με την παρουσία Νεράϊδων και τεράστιου Στοιχειού.

Ευμέγεθες σπήλαιο διαμορφώνεται από άκρους βράχους του Ελαΐου όρους στην παραποτάμια αυτή περιοχή. Η οροφή του Σπηλαιού έχει καταρρεύσει. Τεράστιες πέτρες κείνται υποκάτω. Πηγή στον μυχό του

Σπηλαίου αναβλύζει άφθονο ύδωρ τροφοδοτώντας την Νέδα. Εδώ καταρράκτης διαμορφώνεται από την οροφή προς την πηγή στο νότιο μέρος του Σπηλαίου. Οι πέτρες παρά την πηγή είναι μαύρες, σαν ηφαιστειακές.

Σε μικρή απόσταση έξω από το Σπήλαιο και σε εξοχή του εδάφους που σχηματίζεται δεξιά του ποταμίσκου της ροής από την πηγή του Σπηλαίου προς την Νέδα και αριστερά αυτής παρατηρείται αρχαίο κτίσμα. Θεμέλια λαξευτών λίθων απομένουν σε σχήμα ορθογωνίου διαστάσεων μερικών μέτρων.

Η περιοχή βρίθκει πουρναριών και βελανιδιών.

Η ευθεία απόσταση της θέσης από τη Φιγαλεία είναι 4,8 km.

**Το Στοιχείο είναι το αναζητούμενο Άντρο της Δήμητρος Μελαίνης.**

Ιδού η αφορώσα στα τοπογραφικά του Σπηλαίου περιγραφή του Πausανία:

*Περιέχεται δέ ή Φιγαλία ὄρεσιν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν ὑπὸ τοῦ καλουμένου Κωτιλίου, τὰ δὲ ἐς δεξιὰν ἕτερον προβεβλημένον ἐστὶν αὐτῆς ὄρος τὸ Ἐλαΐον. ἀπέχει δὲ τῆς πόλεως ἐς τεσσαράκοντα τὸ Κωτίλιον μάλιστα σταδίους.*

Πausανίας VIII, 41, 7

*Τὸ δὲ ἕτερον τῶν ὄρων τὸ Ἐλαΐον ἀπωτέρω μὲν Φιγαλίας ὅσον τε σταδίοις τριάκοντά ἐστι, Δήμητρος δὲ ἄντρον αὐτόθι ἱερὸν ἐπέκλησιν Μελαίνης.*

Πausανίας VIII, 42, 1

*Ταύτης μάλιστα ἐγὼ τῆς Δήμητρος ἔνεκα ἐς Φιγαλίαν ἀφικόμην, καὶ ἔθυσα τῇ θεῷ, καθὰ καὶ οἱ ἐπιχώριοι νομίζουσιν, οὐδέν, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν δένδρων τῶν ἡμέρων τὰ τε ἄλλα καὶ ἀμπέλου καρπὸν, καὶ μελισσῶν τε κηρία καὶ ἐρίων τὰ μὴ ἐς ἐργασίαν πω ἦκοντα, ἀλλὰ ἔτι ἀνάπλεα τοῦ*

οϊσύπου, <ἀ> τιθέασιν ἐπὶ τὸν βωμὸν ᾠκοδομημένον πρὸ τοῦ σπηλαίου, θέντες δὲ καταχέουσιν αὐτῶν ἔλαιον. ταῦτα ἰδιώταις τε ἀνδράσι καὶ ἀνὰ πᾶν ἔτος Φιγαλέων τῷ κοινῷ καθέστηκεν ἐς τὴν θυσίαν. ἰέρεια δὲ σφισὶν ἔστιν ἡ δρῶσα, σὺν δὲ αὐτῇ καὶ τῶν Ἱεροθυτῶν καλουμένων ὁ νεώτατος· οἱ δὲ εἰσι τῶν ἀστῶν τρεῖς ἀριθμόν. Ἔστι δὲ δρυῶν τε ἄλσος περὶ τὸ σπήλαιον, καὶ ὕδωρ ψυχρὸν ἀνεισιν ἐκ πηγῆς. Τὸ δὲ ἄγαλμα τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀνάτα ποιηθὲν οὔτε ἦν κατ' ἐμέ, οὔτε εἰ ἐγένετο ἀρχὴν Φιγαλεῦσιν ἠπίσταντο οἱ πολλοί. τῶν δὲ ἐντυχόντων ἡμῖν ἔλεγεν ὁ πρεσβύτατος γενεαῖς πρότερον τρισὶν ἢ κατ' αὐτὸν ἐμπεσεῖν ἐς τὸ ἄγαλμα ἐκ τοῦ ὀρόφου πέτρας, ὑπὸ τούτων δὲ καταγῆναι καὶ ἐς ἅπαν ἔφασκεν αὐτὸ ἀφανισθῆναι· καὶ ἔν γε τῷ ὀρόφῳ δῆλα καὶ ἡμῖν ἔτι ἦν καθὰ ἀπερρώγεσαν αἱ πέτραι.

Παυσανίας VIII, 42, 11-13

Ἔχουμε το ἄλσος δρυῶν. Τὴν πηγὴ ἐκ τῆς ὁποίας ἀνεισιν ὕδωρ ψυχρὸν. Πιθανῶς τὸν βωμὸ, ἐκτὸς σπηλαίου, στα ὀρθογώνια θεμέλια. Ἴσως ἐκεῖ ἦταν ἡ πέτρα στὴν ὁποία ἐκάθητο ἡ ὀργισμένη καὶ θλιβόμενη Δῆμητρα μετὰ τὸν ἱππολεχὴ βιασμό τῆς ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα. (Τὸ ἀρχαῖο ἄγαλμα τῆς θεᾶς τὴν παρίστανε ἱπποκέφαλη καθεζόμενη ἐπὶ πέτρας, Παυσανίας VIII, 42, 4). Ἡ ὀροφὴ τοῦ σπηλαίου εἶχε ἤδη ἐν μέρει καταρρεύσει τρεῖς γενεές πρὶν τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Παυσανία, ὁ ὁποῖος διεπίστωσε τὸ σημεῖο ἀπὸ τοῦ ὁποῖο «ἀπερρώγεσαν αἱ πέτραι» που κατέστρεψαν καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ὀνάτα.

Τὸ Ελάϊον εἶναι ἡ ὀροσειρὰ νότια τῆς Φιγαλείας, ἐκεῖθεν τῆς Νέδας, ὄντως «προβεβλημένον» ὄρος, ἰδιαίτερα ὀρώμενον ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πόλη καὶ ἀπὸ τῆς Βάσσης ὅπου ὁ Ναός τοῦ Απόλλωνος. Ἡ ἀπόσταση που δίνει ὁ Παυσανίας ἀπὸ τὴν Φιγαλεία πρὸς τὸν τόπο τοῦ Ελάϊου ὅπου τὸ Ἄντρον, 30 στάδια  $\cong$  5.4 km, ταιριάζει με τὸ κατευθεῖαν διάστημα τῶν 4.8 km ἀπὸ τὴν πόλη στο Στοιχειό. (Ἀντίστοιχα ἡ κατευθεῖαν ἀπόσταση πόλης-ιεροῦ

του Απόλλωνα είναι 5.8 km συνάδουσα προς την οδική απόσταση των 40 σταδίων  $\cong$  7.2 km του Πausανία.

**Το Στοιχείο είναι το Άντρο.**

Στη μελέτη μου «Φιγαλειακά. Τόπος και Ιστορία, Θεοί και Πολιτισμός» (δείτε στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, Τμήμα Research Projects, κατηγορία «Απόλλων Επικούριος») είχα προσδιορίσει a priori την τοποθεσία που θα έπρεπε να αναζητηθεί το Άντρον της Μέλαινας Δήμητρας, εντός και πλησίον ενός τόξου που άρχιζε «από τις κορυφές Κοκορεβυθιά και Κόντρες εκατέρωθεν του ρέματος Κρεβασίλη». Το Στοιχείο όντως βρίσκεται δίπλα στην εκβολή του Κρεβασίλη προς τη Νέδα, από τη μέσα μεριά.

**Ο Πausανίας είναι ακριβέστατος και η κλασική σκέψη αδιάψευστος.**

\* \* \*

Θαυμαστή επίρρωση στην ταύτιση του σπηλαίου του Στοιχειού προς το άντρο της Μελαίνης Δήμητρας παρέχει η Ομηρική περιγραφή του αρχετυπικού άντρου των Νυμφών στην Ιθάκη.

Στο λιμάνι του Φόρκυνος (Βαθύ) δυο προβλήτες απορρώγες βραχοβραχίονες προφυλάσσουν τα πλοία εντός από κάθε δυσάνεμο θαλασσοταραχή. Στην κεφαλή του λιμένος υπάρχει ελαία σημαδιακή.

*ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδές,  
 ἶρον Νυμφάων, αἱ Νηϊάδες καλέονται.  
 ἐν δὲ κρατῆρες τε καὶ ἀμφιφορῆες ἔασι  
 λάϊνοι· ἔνθα δ' ἔπειτα τιθαιβώσσουσι μέλισσαι.*

*ἐν δ' ἴστοι λίθιοι περιμήκεες, ἔνθα τε Νύμφαι  
 φάρε' ὑφαίνουσιν ἀλιπόρφυρα, θαῦμα ἰδέσθαι.  
 ἐν δ' ὕδατ' ἀενάοντα· δὺω δέ τε οἱ θύραι εἰσίν·  
 αἱ μὲν πρὸς Βοράεο, καταιβαταὶ ἀνθρώποισιν,  
 αἱ δ' αὖ πρὸς Νότου εἰσί, θεώτεραι· οὐδέ τι κείνη  
 ἄνδρες ἐσέρχονται, ἀλλ' ἀθανάτων ὁδός ἐστιν.*

Οδύσσεια, ν 103-112

Το άντρο είναι ταυτόχρονα ερατό και σκοτεινό. Και όντως η τοποθεσία του σπηλαίου στην Ιθάκη και ακόμη περισσότερο στο Στοιχειό είναι μαγική. Εκεί είναι αφιερωμένο στις Ναϊάδες Νύμφες, τις Νύμφες των πηγών και υδάτινων πόρων. Οι Νεράϊδες του Στοιχειού είναι ακριβώς Ναϊάδες, πνεύματα των νερών. Ρέουν ύδατα αενάοντα: η πηγή στο Στοιχειό εντός του σπηλαίου. Υπάρχουν δυο πύλες: η μια βόρεια βαθή στους ανθρώπους, η άλλη νότια άβατη. Η είσοδος στο άντρο του Στοιχειού είναι από βορρά. Στον νότο μορφώνεται η καταρρακτώδης κατάβαση από άνοιγμα στην οροφή.

Οι αμφοροειδείς και κρατηροειδείς σχηματισμοί των βράχων όπου κυψελούνται σμηνηδόν οι μέλισσες στο άντρο της Ιθάκης αντιστοιχούν στην προσφορά κηρίων μελισσών κατά τη θυσία προς τη Μέλαινα Δήμητρα (v. *supra* Παιισανίας). Το ίδιο σχετίζονται ως οινοδόχοι προς την προσφορά σταφυλών στη μεγάλη εκείνη θυσία. Ακόμη και η ελαία προ του Ιθακήσιου σπηλαίου παραπέμπει στην προσφορά ελαίου προς τη Μέλαινα Δήμητρα.

[Για τη συμβολική σημασία των δύο θυρών βορείας και νοτίας κατά την Ορφικομυσηριακή, αστρονομική, πυθαγορικότροπο και νεοπλατωνική ερμηνεία, πολλά ποικίλα και άνισα καταγράφει ο Πορφύριος στο ειδικά για το Ομηρικό χωρίο αφιερωμένο έργο του «Περὶ τοῦ ἐν Ὀδυσσεΐα τῶν Νυμφῶν Ἄντρου», §§20-31. Ορθά ο Πορφύριος ανάγει

το Δίθυρο του τον Κόσμο συμβολίζοντος Άντρου στον αναγκαίο Δυϊσμό της Κοσμικής ύπαρξης εν χρόνω και γενέσει: ἀρξαμένης γὰρ τῆς φύσεως ἀπὸ ἑτερότητος πανταχοῦ τὸ δίθυρον αὐτῆς πεποιήνται σύμβολον (*op.cit.* §29, p. 76.12-14 Nauck). Η διαφοροποίηση της κοσμικής ύπαρξης προϋποθέτει ετερότητα και αυτή μεταφυσική αντίθεση αρχών.

Σωστά επίσης ο Πορφύριος συνδέει τις Νύμφες με τα ύδατα: (όπως στους Ολυμπίους θεούς αφιερώνονται ναοί και αγάλματα και βωμοί, στους δε χθόνιους και τους ήρωες εσχάροι, στους υποχθόνιους δε βόθροι και μέγαρα), οὕτω καὶ τῷ κόσμῳ ἄντρα τε καὶ σπήλαια, ὡσαύτως δὲ καὶ ταῖς νύμφαις **διὰ τὰ ἐν ἄντροις καταλειβόμενα ἢ ἀναδιδόμενα ὕδατα**, ὧν αἱ ναΐδες ...προεστήκασιν νύμφαι (*op.cit.*, §6, p. 60, 17-21 Nauck. Ναΐδες από το νάω, *op.cit.* §8 p. 61.5-8. Cf. §10 p. 63.5-8; §12 p. 65.11-16). Στο Στοιχειό έχουμε και αναδιδόμενα εκ πηγῆς και καταλειβόμενα δια της οροφῆς εις νότον (και **νοτίαν**) ὕδατα.

Για τον συμβολισμό του μέλιτος και τη θρησκευολογική σχέση του προς το ὕδωρ, v. εκτενώς Πορφύριο *op.cit.*, §§15-19. Τέλος, για το νόημα της ελαίας («σύμβολον φρονήσεως θεοῦ») v. §§32-35.]

5 Αυγούστου 2016